

„...de enyém ám a hősiesség”¹Képek Sinka István útjáról az elhallgattatás éveiből²„Mindig hallgatunk, amíg el nem jő a legegyszerűbb dolog:
a szólásnak és az egyénnek a szabadsága...”

Sinka István

Sinka István 1938 körül írhatta a jelen írás című választott verset. Nem is sejtette, hogy jóslata hogyan teljesedik ki háború utáni sorsában.

1945 után a megszálló szovjet hadsereg és a belső erőszakos szervezetek támogatásával diktatúrára készülő kommunisták a népi szellemi és politikai mozgalom, a harmadik út eszméjének a politika színpadára lépésének az igényével szembesültek, amely távol állt a marxista-leninista elképzelésektől, ugyanakkor távol tartotta magát a nemzetközi liberális elvektől is. A megrázkódtatást az jelentette, hogy a népi mozgalom hihetetlen vonzással lépett a társadalom ugyanazon területeire, ahová a kommunista mozgalom igyekezett betörni, ahol a kommunista párt is tömegbázist kívánt építeni. A népiség ugyanakkor sokkal pontosabban és közérthetőbben, a magyarság számára testre szabottabb formában artikulálta a demokrácia, az emberség és a szabadság addig csak a baloldal által kisajátított fogalmát, továbbá az igazságosság és a szolidaritás elveit.³ Ez az eszmerendszer, amelyet nemcsak a Parasztpárt képviselt, de hívei ott voltak a Kisgazdapártban, a Parasztszövetségben és más ifjúsági- és diákszervezetekben, olyan, az ókori görög-római filozófia és gazdasági-jogi rendszeren, továbbá a kereszténységen alapuló világnézetet vázolt fel, amely magába foglalta a modern alkotmányos fejlődés, parlamentarizmus eredményeit, s a nemzeti hagyományokat és sajátosságokat figyelembe vevő választ adott a kor kihívásaira. Ahogyan Bibó évtizedekkel később összefoglalta: a népiek „...olyan radikális mozgalmat testesítettek meg, amelyik egyszerre foglalta magába a teljes társadalmi felszabadulás követelményét és a szabadságjogok teljességének és intézményszerű teljességének a követelményét, egy olyan szintézist, amelyet azóta is hiába próbálnak megtalálni a világot szétszabdoló ellentétes világnézetek, amelyek mind a szabadság központi ideológiájából vezetnek le magukat anélkül, hogy ezt a kielégítő szintézist létre tudnák hozni.”⁴

A baloldali és a liberális történetírás a népieket társutasoknak, a kommunisták szövetségének láttatja, így ha az elhallgattatás éveiről kívánunk szólni, szükségképpen választ adunk erre az állításra is. Ez az álláspont ugyanis Erdei Ferenc és Darvas József, Nánási László és Gosztonyi János, Kónya Lajos és Szabó Pál kirakatpéldáját általánosítja, s hallgat a népi mozgalom azon meghatározó vonulatáról, amely egészen más utat követett. Ennek a meghatározó résznek ugyanis 1947–49-ben, majd az 1956-os forradalmat követően egészen más sors jutott osztályrészül, hiszen jelentős tömegek kényszerültek emigrációba;⁵ belső száműzetésbe, a teljes elhallgattatás és kiszolgáltatottság állapotába, zárták börtönbe vagy menekültek öngyilkosságba.⁶ Ahogyan Ács Margit fogalmazott: „Ebből a nézetből csak Erdei Ferenc, Darvas József látszik, az Illyést respektáló Révai és Rákosi, a népi kollégiumokból a folyóiratok dicsfényébe pattanó fiatalok, Juhász, Nagy László, de nem látszanak a népbíráóság előtt megjelenő költők, Szabó Lőrinc, Sinka, a nyomorba és elszigeteltségbe szorult és minden nyilvánosságtól megfosztott Kodolányi, s nemcsak Erdélyi József bűnhődése nem látszik, hanem az antiszemitizmus kérdéséről az egész világon példa nélkül álló

lelkiismeretességgel gondolkodó és az Illyés szerkesztette *Válaszban* tanulmányt publikáló Bibó elnémitása sem. És nem látszik Németh László fenyegetettsége és az *Egy mondatot* író Illyés, a felocsúdó és a pártosságból kihátráló fiatalok, Nagy Lászlók lelkiismereti drámája sem.”⁷ S ha már Németh Lászlót említettük: e megvilágítás homályban tartja azt is, hogy a Kádár rendszer kénytelen-kelletlen napvilágra engedett egy regényíró-drámaszerző Németh Lászlót, de az „organizátor” és a század egyik legnagyobb formátumú esszé- és tanulmányírója, közírója az 1945–46-os fordulattal jórészt végleg sírba szállt, a termés java – akkor már részint légüres térben – csak a rendszerváltozás éveiben láthatott újra napvilágot, vagy a hallgatás éveiben született, az 1956-os forradalmat elemző írásai még két évtizeddel később, nem tudva ma sem, hogy a süllyedő hajó rakományából végül is mennyit sikerült az írónak megmentenie.

Bár a népi írók többsége rövidebb-hosszabb szilenciumot követően visszatérhetett az irodalom világába – hangsúlyozzuk, hogy ez csak igen korlátozott visszatérést jelentett, hiszen a népiek politikai állásfoglalásnak tekinthető írásai ezt követően sem jelenhettek meg –, a népi mozgalom mint politikai irányzat, mint társadalomszervező eszmerendszer a rendszerváltozás hajnaláig lényegében tetszhalott állapotba került. Mindezt az az 1958-as Állásfoglalás idézte elő, amelynek gondolata a hallgatás éveiben, a koalíciós idők végétől az 1956-os forradalomig tartó időszak alatt fogant meg. Az időszak nyomasztó felismerése a kommunista diktatúra vezetése számára az volt, hogy választ adjon az 1947-től 1956-ig tartó terror sikertelenségére, ahogy az Állásfoglalás fogalmazott, meg kell történnék „a marxista válaszadás az ellenforradalom által felszínre vetett kérdésekre”.⁸ A forradalom után ugyanis egyértelművé és világossá vált, hogy a népi írók által képviselt autonóm, érték- és minőségközpontú, a nemzeti hagyományokhoz szervesen illeszkedő, a szociális értékek iránt rendkívüli érzékenységet tanúsító eszmerendszer társadalomszervező, adott esetben a kommunista rendszert helyettesítő erő, amely képes a két nagy, egymásnak feszülő rendszer által kínált megoldások meghaladására is. Kovács Imre fogalmazta meg: „Amit nem tudtak megbocsátani, de elnézni sem, az a párt legsarkalatosabb tételének, ideológiai és politikai monopóliumának a kihívása: alternatív megoldást ajánlottak. Nem a kommunizmus megdöntését – a kommunizmus behelyettesítését!”⁹ Kádárék, majd később Aczélék felismerték, hogy a forradalom előtti „hajófenékre szorítás” nem működött, hiszen az eszme a száműzetés és a teljes perifériára szorítottság állapotában is tovább hatott és élt, amely így ’56 októberében a forradalom meghatározó erejévé tudott válni. Meg kellett határozni tehát azokat a sajátosságokat, amelyek alapján a népieket ellenségként lehetett minősíteni, és lehetőséget kellett teremteni a további adminisztratív-terrorisztikus¹⁰ fellépésekre. A párt vezetői és az állambiztonsági szervek konstatálták azt is, hogy a népi mozgalom 1948–49-ben szétszórt és szétzilált csoportjának tagjai 1953-ra ismét egymásra találtak, s megteremtődött az egységes fellépés újbóli lehetősége, amelyet minden eszközzel meg kellett akadályozni.¹¹

A fent elmondottakat jól példázza Sinka István sorsa, aki kényszerűen végigjárta azt az utat, amelyet azoknak jelöltek ki, akik nem voltak hajlandók a kommunista rendszerrel együttműködni. Ahogyan Sinka, úgy a népi mozgalomhoz kapcsolódó szinte valamennyi, a kommunista párttól távolságot tartó író 1945 után megkapta a fasiszta bélyeget, a kommunista sajtón kívül a valóban társutas szociáldemokrata és polgári liberális-radikális sajtótól is. Sinka a háború utáni években hiába élte legtermékenyebb időszakát, teljesedett ki költői életműve és alkotóereje – közel 200 verse látott napvilágot a koalíciós időkben –, már 1945-ben komoly és durva támadások érték, Gábor Andor a *Szabadságban* közölt írásában „nyíltan nyilas tollnok”-nak¹² bélyegezte. Ekkor még a Független Kisgazdapárt és a Magyar Parasztszövetség sajtója, a Hamza András főszerkesztő vezette *Független Ifjúság* és a Barsi Dénes szerkesztetett *Magyar Paraszttétel* kiállt mellette, rendszeres közlési lehetőséget biztosított számára, és a támadásra Kelemen Sándor a parasztszövetség egyik vezetője, majd Hamza

[*Műhely*]

András főszerkesztő levélben is válaszolt. A Kommunista Párt által a Magyar Közösség-ügyben indított hajszá azonban nemcsak a politikai vezetőket érte el, de a népi mozgalom, a harmadik út eszméjét képviselő derékhadat is, így az éppen Sinkát védelmező Barsi Dénes, Hamza András és Kelemen Sándor is a letartóztatottak közé kerültek.¹³ Bibó 1947-ben megjelent tanulmányában, a kiobbant „köztársaság ellenes összeesküvés”, vagy ahogy írták, a „Magyar Közösség” összeesküvésének ügyét elemezve¹⁴ rámutatott arra, hogy a per ugyan alapvetően a kisgazdapárt politikai vezetése ellen irányult, amely a kommunista párttal leginkább szembenálló és a kompromisszumokat leginkább elutasító kisgazda politikus, Kovács Béla mentelmi jogának figyelmen kívül hagyásával, az eljárásban közreműködő orosz hatóságok általi letartóztatásával zárult, de már akkor is jól érzékelhető volt a harmadik út politikájával szembeni támadás.

A feljelentésekkel egyenértékű, a közhangulatot befolyásoló írásokat konkrét lépések követték, nevezetesen a közélet megtisztítását szolgáló igazolási eljárások. A *Népszava* 1945. december 8-ai számában Horváth Zoltán *Tiszta vizet a pohárba!* címmel a népi írók – s köztük is elsősorban Németh László – igazoltatását sürgette. Az eljárásokban konkrétumok, illetőleg sokszor vélt tények és események, tehát esetleges bizonyítékok alapján vontak személyeket felelősségre, amelynek sok esetben, elsősorban a politikai céloktól vezérelt eljárásokban – a vizsgált egyén simulkonyságától függően – az új „demokratikus rendhez” való hűség esetén igazolás, tehát felmentés, az új demokrácia számára kevésbé lojális egyén esetében pedig valamiféle elmarasztalás, állásvesztés, kényszernyugdíjazás, de mindenképpen önkritika következett. Sinka Püski Sándor, a *Magyar Élet* könyvkiadójával szemben indított igazolási eljárásból előre látható, hogy milyen eredmény születhet vele szemben, hiszen Püskit csak feddéssel igazolta a bizottság, s a határozat indokolása a feddés alapjául azt fogalmazta meg, hogy „több jobboldali, sőt közöttük teljesen nyilas érzelmű író művét megjelentette, így: Kádár Lajos, Kodolányi János, Sinka István, Erdélyi József, Féja Géza, Németh László írók műveit is kiadta”.¹⁵ Így annak – Kodolányi Jánossal együtt – nem vetette alá magát,¹⁶ tudva hogy ebből az eljárásból tisztán nem kerülhet ki, annak ellenére, hogy sem jogilag, sem erkölcsileg őt elmarasztalni nem lehet. A csapda be is záródott ezzel, hiszen az igazolás hiánya az írói és közéleti szerepvállalás lehetőségének teljes megszűnését okozta, Sinka az igazolás hiányában állás és legális anyagi háttér nélkül maradt. Mindez megtörésének fontos részét képezte, hiszen azt gondolhatták, hogy az anyagi lehetőségek elzárása jobb belátásra fogja bírni. Az éhezés és nyomor azonban esetében nem hozott eredményt, hiszen a tervet kieszelők nem számoltak azzal, hogy egy „hivatásos éhezővel” van dolguk, olyan emberrel állnak szemben, aki az emberi lét legalsó szintjéről érkezett, s a nyomornak és nélkülözésnek nincs olyan mélysége, amelyet ő napszámos, juhászbojtár, szegényparaszti béres életében ne tapasztalt volna meg.

A sorozatos támadások, a támogató személyek és szervezetek likvidálása eredményeképpen Sinka 1949-re elvesztette az írói nyilvánosság valamennyi lehetőségét, munka és pénzkereset nélkül maradt megroppant egészséggel. Felesége – ahogyan egy levelében fogalmazott – „rabszolgamunkával” tartotta el a családot. Sinka az 1945 után kapott törökbálinti házról – amelyért akkor heves támadások érték a baloldali sajtótól, de még saját köreiből is – a politika által gerjesztett közhangulat nyomására lemondott, újból nincstelenné, földönfutóvá vált. Az ötvenes évek fordulóján ismét elmondhatta magáról: „Így hát szabad vagyok megint, mint a madár, akin csak a rajta való tolla van.”¹⁷ A kommunista diktatúra mind a költőt, mind a szuverén gondolkodó embert totális blokádnak alá vette, s minden levegőt elszívott előle. A népiek elleni hadjárat további állomásait már a kemény eszközök bevetése jelentette, azaz az erőszakos szervezetek konkrét fellépései, mint amilyen például a békési rendőrségen fal felé fordított Németh László és Féja Géza esetében történt.

Sinka István ellenállása rávilágíthat arra, hogy a társutasságot hangsúlyozók figyelmen kívül hagyják, hogy a népiek magatartása ténylegesen milyen mértékű együttműködésnek is tekinthe-

tó, hogy az esetleges együttműködés nem a közös elvi alapokon nyugodott, s a kommunista diktatúra milyen borzalmas erőfeszítéseket tett az együttműködés kikényszerítésére, s milyen iszonyatos gépezet őrlötte folyamatosan, éveken keresztül ezen írók, közéleti személyek lelkét, hozták őket kiszolgáltatott anyagi helyzetbe, tették lehetetlenné családjukat és szeretteiket, csalogatták őket egy jobb és könnyebb élet reményével, de a feltétlen behódolás igényével. Sinka István példáján keresztül, akit végül nem tudtak a sorba beállítani, láthatóvá válik, hogy a hatalom meddig is volt hajlandó elmenni ezen emberek megtörésében, milyen eszköztárat volt képes felvonultatni, a kiszolgáltatottság milyen mértékét volt képes megteremteni. A népiek „kollaborációját” csakis ebből a szempontból lehetséges értékelni és megítélni, minden más nézőpont ugyanis félrevezető és hamis. Természetesen nem Erdei Ferencre, Darvas Józsefere és a hozzájuk hasonlóan politikai és közéleti szerepet önként vállalókra gondolunk, hanem azokra a „szabadlábbon levőkre”, akik a börtönön, az öngyilkosságon, a kényszerű száműzetésen túl a kommunista diktatúrában Magyarországon éltek.

Sinka szemszögéből nézve ugyanis még azokat a népieket is szerencsésnek tarthatjuk, akiknek megadatott az emigráció lehetősége, hiszen neki – bár 1949-ben erre többször készült – útlevel hiányában még ez sem sikerülhetett. Szándéka ugyanakkor jól jelzi kétségbeesését, hogy nyelvtudás, ismeretek, kapcsolatok és minden anyagi eszköz hiányában is az emigráció mellett döntött. Minderről az állambiztonsági szervek első kézből értesültek, hiszen az ügynöki jelentések részletesen beszámoltak arról, hogy Sinka végső elkeseredésében Nyugatra kíván szökni, Trieszten keresztül Franciaországba, hogy Kovács Imrékhez csatlakozhasson. Először Veres Pétert kérte meg, hogy szerezzen számára útlevelet, majd egy hónappal később Szabó Pált kereste fel ugyanezzel. Barátainak ekkor már azt mondta, „ha nem is szerez neki Szabó Pál útlevelet, akkor is kiszökik Nyugatra, mert nem bírja Magyarországon a terrort, elnyomják tehetségét, nem tud megélni”.¹⁸

Sinka esetét azért tekinthetjük egyedinek a Magyarországon maradtak közül, mert talán ő volt az, aki a visszahúzódas, az elhallgatás mellett – amely az eminens együttműködőkön kívül szinte valamennyi szabadlábbon levő népi író jellemzett – egy sokkal *aktívabb, ellenzéki magatartást is kifejtett*. Az önmagában nem érdemelne külön figyelmet, hogy Sinka versein keresztül uszított a Szovjetunió, a Kommunista Párt és a népi demokrácia ellen,¹⁹ azonban a népi írók közül talán ő volt az egyedüli, aki késznek mutatkozott szerepet is vállalni egy illegális szervezet elindításában. Sinkát ezzel a kéréssel a nyugati emigrációból keresték meg, s az Olaszországból hozzá forduló Ternay Kálmánnak kijelentette, „hajlandó egy illegális szervezkedést, főleg a Nemzeti Parasztpárt vonalán elindítani”, amennyiben a konspiráció szabályait maradéktalanul be tudják tartani. Felkészült arra is, hogy az államvédelmi hatóság megfigyelés alá helyezze, ezért kérte, hogy a kapcsolatot vele a jövőben csak ennek tudatában vegyék fel.²⁰ Egy 1956-os összefoglaló jelentés arról is tájékoztatást adott, hogy Sinkát Gombos Gyula is hasonló kéréssel kereste meg, azaz, hogy fejtsen ki kommunistaellenes tevékenységet, készüljenek fel egy rendszerváltozás utáni időszakra, hogy „azonnal kézbe lehessen venni a vezető politikai pártok irányítását, megfelelő emberekkel”.²¹

Sinka elsősorban a népi írók között kereste azokat, akikre egy ilyen jellegű kezdeményezésben számíthat. Egy jelentés arról számolt be, hogy Erdélyi Józseffel, Tábor Istvánnal, Szentiványi Kálmánnal és Illyés Gyulával is megbeszélést folytatott: „elő kellene készíteni a rendszerváltozás esetére egy olyan politikai pártot, melyet főleg a népi írók támogatnak. [...] Illyés Gyula a beszélgetés alatt többször kinyilvánította véleményét, hogy hiába van bent a Parasztpártban, neki ez a rendszer nem tetszik.”²² Szándékairól a hatalomban pozíciót vállaló Veres Pétert is tájékoztatta, aki igyekezett őt mértékletességre inteni és „azon az állásponton volt, hogy a jelenlegi belpolitikai helyzetben nem szabad szervezkedni, és csak irodalmi úton kell rámutatni, hogy a magyar paraszt »szolgáson van«.” Sinka „élesen szembeszállt ezzel a szerinte »megalkuvó« álláspontjával, Verest opportunistán tartotta.

[*Műhely*]

Kijelentette, hogy a legális politikai életből kirekesztett paraszti politikusoknak aktív szervezkedést kell folytatniuk.” Sinka az ügynöki jelentés szerint Veres Pétert is megnyerte annak, hogy a politikai életből kiszorított értelmiségieknek és paraszt vezetőknek elő kell készíteniük egy illegális párt alapjait, amely Sinka szerint „csak a rendszerváltozás után lép ki az illegálisból, és a MDP »bukása után« átvinné a hatalmat”,²³ s amelynek tömegbázisát a magyar parasztság adná.²⁴ Sinka a csoport feladatának tekintette, hogy bebizonyítsa, Magyarországon létezik „szellemi ellenállás”, amelynek központja a volt parasztpárti írók.²⁵ Németh Lászlót személyes találkozásuk során arról szerette volna meggyőzni, hogy „az amerikaiak olyan erőfölénnyel rendelkeznek, hogy bármikor szét tudnák zúzni a velük szemben mutatkozó ellenállást”. Németh ebben a kérdésben sokkal realistább volt, ráadásul az amerikaiakkal is lényegesen bizalmatlanabb, s mind „a magyarság sorsát s benne az egyéni sorsát is teljesen reménytelennek” látta. Az ügynöki jelentésből is kitűnik, hogy pesszimizmusa ellenére Németh pontosan látta a jövőt, amikor így értékelte a várható eseményeket: „Az valószínű, hogy a kommunizmus nem tud győzedelmeskedni az egész világon, de sok év telik el addig, amíg a fordulat bekövetkezik, s a kommunizmust meg tudják semmisíteni. Ezt már csak nagyon kevesen élnek meg közülük, ők semmi esetre sem.” Sinka mindezek ellenére bízta Némethet, ne legyen kétségbeesett és passzív, majd kijelentette, ha elérkezik az idő, őt is be fogja vonni az aktív cselekvésbe. Sinka végsőkéig el volt szánva, ahogyan foglalkozott „ezzel a hordával szemben” – még arra is, hogy „géppisztolyt vegyen a kezébe”. Arra bízta Némethet, csak az a fontos, hogy „megmaradjanak bármily áron, s ne adják fel meggyőződésüket a várt fordulatig”.²⁶

A teljes anyagi és írói ellehetetlenítéssel egyidejűleg folyt Sinka csalogatása és édesgetése is, elsődlegesen a kommunista szolgálatba állt, korábbi írotársain, Darvas Józsefen, Erdei Ferencen, Szabó Pálon és Veres Péteren keresztül. E baráti beszélgetések célja az volt, hogy Sinka ellenállását fokozatos és folyamatos presszióval megtörjék – talán Veres Péter volt az egyetlen, aki segíteni is szeretett volna rajta –, jobb belátásra bírják, az éhező és nyomorgó költő számára kedvezőbb anyagi helyzetet és az irodalom világába történő visszatérés lehetőségét villantsák fel. Darvas József egy ízben Révai József dicsérő szavait tolmácsolta, mely szerint „Sinkának a népi demokrácia írói között van a helye, és támogatásban is részesül”.²⁷ Sinkát szinte minden szóba jöhető személy megkörnyékezte, a sort talán Ortutay Gyula nyitotta, aki a hadisegélyhez való hozzájutás feltételül azt szabta, hogy változtassa meg a rendszerrel szembeni elutasító álláspontját.²⁸ Sinka Dobi Istvánnál is járt 1949 szeptemberében anyagi támogatást kérve, ahol ugyanezzel a felvetéssel szembesült: miért nem ír? Sinka Dobinak is kifejtette, hogy „ő nem hajlandó és nem is tud Rákosiról vagy akár a traktorokról dicsőítő himnuszokat írni”. A jelentésből az is kiderült, hogy Dobi és köre, a vacsorán jelen levő Ortutay és Mihályfi Ernő Sinkát a múltban is és akkor is egyszerűen csak „következetesen fasisztának” tekintették.²⁹ Írotársai is érezték azonban, hogy lépéseket kellene tenniük anyagi nehézségeinek enyhítésére, a Parasztpárt központjában is tárgyalták Veres Péter javaslatát, Erdei is támogatta álláshoz juttatását, hozzáfűzve, hogy valamilyen módon valóban el kell helyezni őt, hogy ne legyen teher a Parasztpárt nyakán. Ugyanakkor az ügyével foglalkozó írószövetségi bizottság egyhangúan elutasította Sinka azon kérését, hogy megkaphassa a párt birtokában levő *Vád* című verseskötetének példányait, amelynek árusításával eltarthatta volna magát.³⁰ Talán kevésbé ismert és hangsúlyozott tény, hogy az egyik legelső magyarországi szamizdat Sinka nevéhez kötődik. Nyilván elsődlegesen a megélhetés érdekében, de a totális cenzúrára is figyelemmel, Sinka Nyikolaj Glazkov orosz költő példája nyomán kézírásban sokszorosította és terjesztette kiadatlan és kiadhatatlan verseit, és azok árusításából szerzett némi pénzt megélhetésére.

Sinka totális ellenállása és illegális szervezkedése nyomán a hatóságok szükségszerűen jutottak el letartóztatásának gondolatáig. Egy belügyi jelentésben utalást találhatunk arra, amit

eddig csak áttételesen láttunk igazolva, nevezetesen, hogy a már említett „Magyar Közösség” elleni ügy nemcsak a Kisgazdapárt kommunistákkal szembenálló politikai vezetésének likvidálását célozta, de a harmadik út eszméjét képviselők közéletből történő kiszorításán túl, egyes népi írók bebörtönzése is a terv részét képezhette. A népi mozgalom jobbszárnyához sorolt, a Nemzeti Parasztpárt Kovács Imre főtitkár által fémjelzett irányzatát megszemélyesítő Sinka Istvánt, Kodolányi Jánost és Tamási Áront Nagy Ferenc személyén keresztül közvetlenül a Magyar Közösség ügyéhez kapcsolta az állambiztonsági szervezet. A jelentés utalt arra is, hogy a „Magyar Közösség-ügy csak részlegesen került realizálásra” (kiemelés tőlem – P. B.), azaz a letartóztatásokat csak részben foganatosították, s a fent megjelölt népi írók „szabadlábban maradtak”, azaz a tervezett letartóztatásuk ellenére velük szemben a hatóságok mégsem jártak el.³¹ A jelentésből némi szemrehányás is kiolvasható az elmaradt letartóztatások kapcsán, kiemelve, hogy a szabadlábban maradt népi írók továbbra is ellenséges tevékenységet folytatnak, céljuk: „felkészülni az imperialista beavatkozás eredményeként várt rendszerváltozás utánra. Az illegális mozgalom bázisát főként a NPP jobbszárnyához tartozó elemek adták.”³² Sinka letartóztatása ezt követően is napirenden maradt, az illetékes államvédelmi szervek 1950 októberében „őrizetbevételi javaslatot” terjesztettek elő az ő és Kodolányi letartóztatására: „Javaslom Sinka István, Kodolányi János jobboldali ún. népi írók őrizetbevételét, [...] illegális szervezkedést indított el a jobboldali ún. népi írók között. Birtokunkban van kb. 25 – saját kézzel írott verse, melyekben szovjet és kommunista ellenes uszítást folytat.”³³ Személyes szabadságuk korlátozása során kitelepítettük is szóba kerülhetett, melynek hírére „Erdélyi József azt tanácsolta neki, hogy a kitelepítés elől úgy próbáljanak megmenekülni, hogy lépjenek be négyen – Erdélyi József, Sinka István, Kádár Lajos és Tábor István – az Írószövetségbe.”³⁴ Sinka Erdélyi javaslatát – felismerve, hogy ez csak egy újabb próbálkozás az ő „befogására” – elhárította, ugyanakkor a többiek érdekében felkereste Veres Pétert, aki közbenjárást ígért Daravas József miniszternél.

Arra vonatkozóan, hogy Sinkát végül miért nem tartóztatták le, nincs pontos ismeretünk. A belügyi iratokból azt tudhatjuk, hogy bár az államvédelem ezt többször kezdeményezte, a felsőbb szervek nem engedélyezték, mivel, ahogyan az e tárgyban írt összefoglaló jelentés fogalmazott: „irodalmat irányító szerveink tovább folytatták kísérleteiket Sinka megszólaltatására”.³⁵ Talán úgy gondolhatták, hogy letartóztatásával közvetlen eredményt nem érnének el, a negatív közhangulat kialakulása mellett még keményebbé válhatna ellenállása, szabadlábban hagyása esetén ugyanakkor – tevékenységének teljes ellenőrzése mellett – továbbra is megvolt a remény arra, hogy egyszer mégiscsak megtöri, s így felhasználhatóvá váljon a még ellenállókkal szemben. Sinka pusztja jelenléte emellett meg is osztotta a népi írókat, hiszen ő még azok sorából is kilógott, akik valamilyen periferikus, például fordítási munkákkal vagy az éppen világszínvonalú gyermekirodalommal biztosították létfenntartásukat, és így a kommunistákkal együttműködőnek tűnhettek, holott az e területekre történő kivonulás egyértelműen a rendszertől történő elhatárolódást jelentette. Teljes számkivetettsége miatt politikai és kulturális ügyeket is egészen eltérően ítélte meg, mint író társai, és egyes esetekben talán éppen az ő nézőpontja bizonyult helyesnek. A Déry-vitában is teljesen egyedi álláspontot foglalt el, Tamási Áronnal és Veres Péterrel szemben – a megrögzött antiszemita-ként elkönyvelt Sinka – Déry pártjára állt, mondván, hogy ugyan „nem a mi emberünk, tipikus polgári író, de író és bátor ember, aki igyekszik ragaszkodni az író függetlenségéhez. Ebben egyetértünk vele, és nagyra becsüljük érte.”³⁶

A két fő kommunista ideológus, Révai József és Horváth Márton Erdélyi József ügyében folytatott levelezéséből a népieket megosztó szándékokról és Sinka szabadlábban hagyásának mozzgatórugóiról is képet kaphatunk: „Mutassuk meg tehát Erdélyi példáján, hogy van út a 'hallgató írók' számára az irodalmi életbe való új bekapcsolódásra, de ez nem 'kölcsonös' engedményeken, nem 'nagy hatalmak' közötti diplomáciai tárgyalásokon, hanem egyedül és

[*Műhely*]

kizárólag a népi demokrácia platformjának *feltétel nélküli* elfogadásán át vezet” – írta Horváth Révainak, aki válaszában egyetértett a javaslattal: „Elvileg helyes megpróbálni megbontani ezt a társaságot, és ha lehet, Erdélyt szembefordítani velük. [...] De ugyanilyen fontos vigyázni arra, hogy ezt a lépést ne használhassák ki ellenünk, ne magyarázhatták gyengeségünk jelének és saját támadásaik első eredményének. Ezért feltétlenül szükségesnek tartom, hogy az első versek között, amelyeket közölnénk tőle, legyenek valóban ’önkritikai’ versek. Németh Lászlót nem sorolnám a ’hallgató írók’ közé, viszont Sinka, Kodolányi, Weöres dolgában semmiféle engedményt nem tartok helyesnek” – írta Révai.³⁷ Erdélyi példáján keresztül arra is ráláthatunk, hogy az államvédelem milyen aktív szerepet játszott a hallgató írók megszólaltatásában s ezzel az ellentétek kiélezésében. Kiemelt célpontjuk a népi írók periferiára szorított csoportja, Sinka István mellett Féja Géza, Kodolányi János és Erdélyi József. Számukra ugyanis az 1953-as kormányprogram a visszatérés reményét villantotta fel, s talán Sinka kivételével mindannyian nyitottnak mutatkoztak az irodalmi életbe történő visszatérésre. E téren Erdélyi tűnt a legkönnyebben elérhető célpontnak, börtönbüntetése és háború előtti előélete okán más helyzetben is volt, mint író társai. Erdélyit az államvédelem ügynökei folyamatosan terelték a kívánt irányba, s a meglevő gátlásait oldva, az Írószövetség felé irányították. Annak érdekében, hogy az Írószövetség is megfelelően fogadja Erdélyi közeledését, az államvédelmi hatóság emberei mindkét oldalon közvetítőként léptek fel, az ügynökök a szövetség főtitkárát is megkeresték, sőt ügynökök dolgoztak Erdélyi verseinek különböző lapoknál történő elhelyezésén is. Méray Tibor Erdélyi ügyét a Központi Vezetőség elé vitte, amelynek engedélyezte Erdélyi hivatalos visszatérését, verseinek az *Irodalmi Újságban* történő publikálását. Nyilvánosság elé lépését a népi írók – ahogyan arra a pártvezetés számított – kudarcként élték meg, ahogyan a jelentés fogalmazott: „úgy könyvelik el, mint saját vereségüket”. Az államvédelmi hatóság ezt a koreográfiát ajánlotta fel Féja, Kodolányi és Sinka esetére is: „A ma még hallgató ’népi írók’-nak a befolyásolására s bekapcsolódásuknak a titkos támogatására vannak bizonyos lehetőségeink, Erdélyi Józseféhez hasonlóan.”³⁸

1953 után tehát más eszközökkel és más célokkal vált ismét fontossá Sinka bekapcsolása az irodalmi életbe. Szerepvállalásával ugyanis látványosan igazolható lett volna az új időszámítás, és sokkal nagyobb hatása lehetett volna, mint Erdélyi „megtérésének”. Szabó Pál és Darvas József magas nyugdíjat ajánlottak számára, feleségének könnyebb állást, gyógykezelést és szanatóriumi ellátást. Sinka ezekről az egyedi ajánlatokról még tárgyalni sem kívánt, amíg Kodolányi Jánossal, Féja Gézával és Erdélyi Józseffel együtt nem ülnek le.³⁹ A sorozatos kérések hatástalanok maradtak, a kérők teljes kudarccal jártak, sem a gyógykezelést, sem a feleségének felajánlott állást, sem a nyugdíjfelét nem fogadta el.⁴⁰ Pedig nyíltak volna előtte az irodalom kapui, a *Hét évszázad magyar versei* antológia új kiadásába már az ő versei is bekerülhettek volna. Ha azonban az első kiadásba nem jelenhettek meg, akkor a másodikba már ő nem adta őket, ahogyan Erdei Sándornak írt levelében fogalmazott: „tiltakozom az ellen, hogy az antológiában tőlem egy sor is megjelenjen. Ehhez soha beleegyezésem nem adom. Írásaimnak élő jogos tulajdonosa én vagyok.”⁴¹ Miért is nem sodorta el őt a sokakat elragadó optimizmus? Szerencsére nem kell találgassunk, hiszen mindezt ő maga válaszolt egy Püskinek 1956 őszén írott levelében: „Én nem látom a ’feloldódás’ szellemét se a párt, se a kormányzat részéről olyan előrehaladottnak, hogy bármilyen szabad és egyéni megnyilatkozásról vagy cselekvésről lehetne szó. A verki egyformán nyikorog. [...] Igen, tessék, itt vagyok: lapot ide és könyvkiadói jogot, és akkor nem ’hallgatók’. Mert ha a törvény: törvény, akkor nekem mint nem kommunistának is van beleszólásom a jövő szellemi életének fejlődésébe, és nemcsak az, hogy bölintsak és tapsoljak meg minden baklövést, hanem az is, hogy cselekvően hassak oda, hogy az állapotok javuljanak politikailag, szellemileg az egész nemzetre átfogóan... [...] Hogy hallgatunk. Mindig hallgatunk, amíg el nem jő a legelemibb dolog: a szólásnak és az egyénnek a szabadsága; [...] Az én magatartásom, az én ma-

gam törvénye lelki és szellemi alkatomból adódik, és nem egyéni sérelmeim miatt, hanem mert látom e hazában a romlást és az oktalan rombolást, s azt, hogy tehetségtelen emberek vesszőfűt rendeznek a népnek, s annak e vesszők között kell szinte a sírja fele szaladnia...”⁴²

Az Írószövetség bizottságot állított fel – Szabó Pál, Kónya Lajos, Király István és Déry Tibor részvételével –, amelynek feladata a hallgató írókkal történő hivatalos kapcsolatfelvétel volt, Sinka mellett Erdélyi Józseffel és Kodolányi Jánossal. Sinkát 1954-ben – Illyés Gyula ösztönzésére, a *Hét évszázad magyar versei* kiadása kapcsán – e bizottság küldöttsége – Szabó, Kónya és Király – kereste fel az irodalmi életbe történő visszacsábítása érdekében. Sinka azonban továbbra sem kívánta adni a rendszerhez, pedig ekkor is a szó szoros értelmében nyomorgott. Sinka e beszélgetések során politikai igényeit is megfogalmazta, többek között kikötötte, hogy nem hajlandó a pártról írni, politikai szervezettel kapcsolatot nem tart fenn, és saját korábbi „bűneitől” sem hajlandó elhatárolódni.⁴³ A delegáció látogatása a párt köreiben is vihart kavart, a hullámok egészen Gerő Ernőig csaptak. Király ugyanis megelőzendő, hogy a pártvezetés az ügynöki jelentésekből értesüljön az Írószövetség kezdeményezéséről, beszámolt a látogatásról Méray Tibor párttitkárnak, és a belső fórumon kitört botrányra figyelemmel kérte, hogy hármásban, Horváth Mártonnal beszéljék meg az esetet. Királyt ösztöne nem csalta meg, mert Sinka megkeresését mind az állambiztonsági szervek, mind a legfelsőbb pártvezetés is elítélte, kifejezetten hibás lépésnek tartotta. A belügy elharmadodottnak vélte: „most úgy néz ki, hogy a párt megy Sinka felé, nem pedig Sinka a párt felé” – írták egy jelentésben. A nyomozó hatóság nemtetszését kifejezendő, Mérayt és Kónyát nyomozók keresték fel az ügygel kapcsolatban, s Méray Horváth Mártonnak küldött feljegyzése egészen Gerő Ernőig jutott, aki feltehetően a nyomozást leállította. Horváth Márton természetesen maga is elhibázottnak tartotta a küldöttség „megalázkodó” látogatását, amely a „pártfegyelmet és a párt érdekeit semmibe vevő, tűrhetetlen engedelmény az ellenségnek”. Sinka tehát 1954-ben mind a legfelsőbb pártvezetés, mind az állambiztonság szemében ellenség volt, a belügyi jelentésekben Sinka állandó minősítő jelzője, még 1956 őszén is: „fasiszta 'népi író'” volt.⁴⁴

1956 szeptemberében az Írószövetség újabb próbát tett, amikor arról értesítették, hogy az írókkal szembeni régi hibákat felülvizsgálva, Sinkát tagjai sorába visszavette.⁴⁵ Sinka postafordultával válaszolt, s csodálkozását fejezte ki, hiszen ő soha nem volt az Írószövetség tagja, a kommunista befolyásoltágú szervezet soha fel nem vette tagjai sorába. „Nem jó ez így kedves Sándor!” – kezdte az Erdeinek írott kioktatását. Majd ha a szervezet nagy nyilvánosság előtt erkölcsi elégtételt ad számára a „leköpdösésért”, majd ha a korábban lefasisztázott, reakciós ellenforradalmárnak, a nép ellenségének nyilvánítottságot visszamenőlegesen is kiigazítják, akkor szó lehet a tagságról. „S nyomorgok ezután is az Írószövetségen kívül, míg a fennebb említett elégtételeket meg nem kapom. Én ráérek várni, én mérhetetlen ázsiai nyugalomú és türelmű ember vagyok”⁴⁶ – írta.

Szüksége is volt erre az ázsiai türelemre. Háború utáni első, elbeszéléseit tartalmazó kötete másfél évtized múltán, 1961-ben jelenhetett meg, verses kötete pedig csak két évtizeddel a legutolsót követően, 1964-ben. A *Szigetek könyve*, amely a hallgatás éveinek gyümölcsét is tartalmazza, amelyről a belügyi jelentések oly sokat írtak, s amelyet oly hön áhíttottan meg kívántak szerezni, kérésének megfelelően csak halála után jelent meg. Sinka is róhatta volna ezeket a Németh Lászlótól Veres Péternek szóló, 1954-ben írott sorokat: „Sajnos, ami velem történt, sok tekintetben jóvátehetetlen. Alkotóerőm kulminációs pontján négy évet veszítettem el azzal, hogy mint fordító, más gondolatai után loholtam – s amikor lehetőség nyílt az önálló munkára: jött ez a Galilei-hecc s vele a betegség, – amely mondanivalóm nagy részét – ha talán nem is a javát bennem fogja rekeszteni. Én mindenesetre, amíg agyam el nem homályosul [...], küzdeni fogok a törött hajó java rakományáért...”⁴⁷

[*Műhely*]

Sinkára sokkal súlyosabb penitencia esett. Alkotóereje csúcsán karanténba zárták, s az utolsó éveiben a betegség kínja őt is ágyba kényszerítette, mondanivalójának nagy része, bárhogy is küzdött a rakomány javának megmentéséért, a tengerbe veszett. De tudnunk kell azt is, hogy ez a hol éles, hol hallgatag szembenállás tette lehetővé, hogy a népi mozgalom derékhada, Sinka mellett Bibó, Illyés, Tamási, Reményik Zsigmond, Féja, Kodolányi, Németh László, Szabó Lőrinc, Farkas Ferenc, Jócsik Lajos, S. Szabó Ferenc, Zsebők Zoltán, Püski Sándor, Kanyar József, Szigethy Attila, Matis Lajos, Sebestyén László 1956 forradalmában ott és tisztán állhattak a jog és demokrácia asztalánál. S tudnunk kell, hogy miért történt így, miért olyan a magyarság tudata az ezredfordulón, amilyen. S szembesülnünk kell azzal, hogy az ajtónkon itt kopogtatnak a „töretlen gerincek”.

J E G Y Z E T E K

- 1 A 40. Tökaji Írótáborban 2012 augusztusában tartott előadás szerkesztett és kiegészített változata.
- 2 Sinka István belügyi megfigyelésére vonatkozó levéltári anyagot először Szőnyi Tamás dolgozta fel *Titkos írás* című, 2012-ben a Noran Könyvesház kiadónál megjelent könyvében. Az írásomban szereplő levéltári források sok esetben megtalálhatók ezért Szőnyi munkájában is. Ezúton is szeretném megköszönni Szőnyi Tamásnak a levéltári anyag kutatásához nyújtott segítségét és szakmai útmutatását.
- 3 Lásd erről Ács Margit: *A Társas Én utazása az Individuumok Földjén*. In *Kortárs*, 2005/2.
- 4 Bibó István levele Szalai Pálhoz. *Bibó Emlékkönyv*, Budapest–Bern, 1991, Századvég–EPMSz, I. köt. 142–143.
- 5 Kovács Imréről, Szabó Zoltánról, Sz. Szabó Pálról, Mikita Istvánról, Borsos Sándorról, Borsody Istvánról, Molnár Józsefről, Borbándi Gyuláról, Gombos Gyuláról, később Püski Sándorról és a sort hosszan folytathatnánk.
- 6 A legnagyobbaktól, Németh Lászlótól, Illyés Gyulától, Sinka Istvántól, Féja Gézától, Kodolányi Jánostól kezdve a sort, Bibó Istvánon, és Szabó Lőrincen át az öngyilkossági kísérletig menekülő Farkas Ferencig, Jócsik Lajosig, Püski Sándorig, Hartyányi Istvánig, Kelemen Sándorig vagy a bebörtönzött Gyáni Imréig, Márkus Istvánig, Szijszói Zsigmond Gyuláig és a negyvenes évek végén letartóztatott, majd szabadulását követően többször állásából kirúgott, végül emigrációba kényszerült Varga Sándorig. – Életrajzi adatok: Borbándi Gyula.
- 7 Ács Margit: Irodalom-e a népi irodalom? *Kortárs*, 1997, 1. szám.
- 8 Állásfoglalás, 38.
- 9 Kovács Imre: A hetvenéves Veres Péter. *Új Látóbatár*; 1966, 6. szám, 513.
- 10 Király István szóhasználata.
- 11 „Ennek a szakasznak képe végül azt mutatja, hogy a 'népiek' tábora, amely a fordulat éve idején már széthullóban volt, 1953-ban újra tömörült, eltérbe került mindaz, ami összekötötte őket (nacionalizmus, nemzedéki szolidaritás), s elhalványodtak az ellentétek.” Állásfoglalás 62.
- 12 (Gábor Andor): A zöld inges Fekete bojtár. *Szabadság*, 1945. november 7. – Sinka István: *Anyám balladát táncol*. Nap Kiadó, 1999, 157.
- 13 Lásd erről: Medvigy Endre: A Fekete bojtár a koalíciós időkben. *Új Forrás*, 1992. május.
- 14 Bibó reakciója szokatlanul gyors volt, hiszen a letartóztatásokra 1946 decemberében és 1947 januárjában került sor, írása pedig már a februári számban napvilágot látott.
- 15 A határozatot közli Püski Sándor: *Könyves sors – Magyar sors*. Budapest, 2002, Püski, 120.
- 16 Lásd Görömbei András: *Sinka István*. Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 130.
- 17 Sinka István levele F. Szőke Györgynek. Budapest, 1951. febr. 26., Kézirat. Hagyatékból – közli: Ih. 173.
- 18 Jelentés 1949. jan. 20. és a Február 4-ei Jelentés. ÁBTL O-9185, 4 – az idézetek a továbbiakban innen származnak. Sinka aktáját 1951. március 31-én nyitották meg, ahová már az 1949 óta készített jelentéseket is gyűjtötték. Az aktát 1972. április 24-én zárták le.

- 19 ÁBTL O-9185, 1.
- 20 Lásd erről: Jelentés 1949. június 9., 10.
- 21 Lásd erről: Jelentés 1956. szeptember 15., 237.
- 22 Lásd erről: Jelentés 1949. július 6., uo. 16.
- 23 Lásd erről: Jelentés 1949. november 16., uo.
- 24 Lásd erről: Jelentés 1950. február 3., uo. 43.
- 25 Lásd erről: Jelentés 1949. november 5., 31.
- 26 Lásd erről: Jelentés 1950. szeptember 16., 107.
- 27 Lásd Jelentés 1949. szeptember 16., 17.
- 28 Sinka a felszólítást nem várt heveséggel utasította vissza, kioktatva Ortutayt, hogy tőle ezt az ultimátumot nem fogadja el: „Akkor, amikor a magyar kormány az írókat és művészeket hadisegélyel látta el, Ortutay őt magához kérte, és felszólította, hogy változtasson jelenlegi álláspontján. Sinka – elmondása szerint – felháborodva válaszolt: »Tè oktatsz engem, aki Kozma Miklós jobb keze voltál, és te akkor érezted jól magad, ha a kormányzó megveregedett a válladat.« Ortutay a nem várt válasz hatására eláspadt.” – Lásd Jelentés 1949. november 14., 34.
- 29 Lásd erről: Jelentés 1949. október 26., 23.
- 30 Lásd erről: Jelentés 1949. november 5., 33.
- 31 Lásd erről Jelentés 1953. január 7., ÁBTL O-9185/1, 51. – a Sinka dosszié második kötete, amelyet 1952. augusztus 12-én nyitottak.
- 32 Lásd uo. 56.
- 33 Őrizetbevételi javaslat, 1950. október 5., 111.
- 34 Lásd erről Jelentés 1951. június 16., 138.
- 35 Lásd erről Jelentés 1956. szeptember 15., II. köt. 239.
- 36 Lásd: Jelentés, 1952. szeptember 30., 24.
- 37 Standeisky Éva: *A népi írók és a kultúrpolitika az 1950-es években* – www.rev.hu/tanulmányok (továbbiakban: St. 2.).
- 38 Lásd erről részletesen: Jelentés 1954. március 9., II. köt., 190–191.
- 39 Sinka István levele Féja Gézának, 1953. dec. 28. – Ih. 177–178.
- 40 Sinka István levele Féja Gézának, 1954. jan. 22. – Ih. 180.
- 41 Sinka István levele Erdei Sándornak, Balatonboglár, 1954. május 26. – Ih. 187.
- 42 Sinka István levele Püski Sándornak, Boglár, 1956. szept. 5. – kéziratból – Ih. 193–194.
- 43 Lásd erről Jelentés 1945. 01.05., II. 171.
- 44 Lásd pl. Jelentés 1956. szeptember 19., II. köt. 233.
- 45 Erdei Sándor levele Sinka Istvánnak, Budapest, 1956. szeptember 18. – Ih. 195.
- 46 Sinka István levele Erdei Sándornak, Budapest, 1956. szept. 22. – Ih. 195–196.
- 47 Németh László levele Veres Péternek, Budapest, 1954. július 15–23. *Németh László élete levelekben*. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, I. köt., 241.

PETRIK BÉLA (1965) Budakeszín élő irodalomtörténész. Ügyvédként dolgozik. A Bethlen Gábor Alapítvány titkára. Kutatási területe a XX. századi magyar népi irodalom. Legutóbbi kötete: *A teljes kép felé* (2008).